

УДК 94(44)“1789/1799“+32 Jovanović S.

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6822021.15>

Прегледни рад

Предраг Терзић

Институт за политичке студије, Београд

Иван Јоксић

Правни факултет за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија Нови Сад

ФРАНЦУСКА БУРЖОАСКА РЕВОЛУЦИЈА ИЗ ПЕРА СЛОБОДАНА ЈОВАНОВИЋА

Сажетак

Предмет овога рада јесте Француска буржоаска револуција у научној визури Слободана Јовановића. Историјски контекст у коме се одиграла, личности које су њоме управљале и политички домети револуције пробудили су научну радозналост већег броја аутора. У српском поднебљу је важну улогу у приказу Француске буржоаске револуције имао Слободан Јовановић. Његову научну мисао и интелектуалне домете можемо препознати у већем броју наслова из правне и политиколошке теорије. Важан наслов у научном опусу овог аутора припада вођима Француске револуције. Они су приказани на средокраћи мита и реалности, уз приметну дозу субјективности која прожима ово дело. Циљ рада се огледа у оригиналном приказу и анализи ставова и мишљења Слободана Јовановића о Француској буржоаској револуцији. У чланку ће бити обухваћена и шира Јовановићева теоријска мисао, исказана у његовом обимном научном опусу. У раду ће бити коришћен шири методолошки оквир, ког чини више метода: аналитички, синтетички, индуктивни, дедуктивни, историјски. Интегралним приступом биће усклађени резултати коришћења појединачних метода. Резултати рада се састоје у научном приступу политичкој мисли Слободан Јовановића у контексту његовог бављења Француском буржоаском револуцијом. Важан сегмент у раду припада критичком осврту аутора на покушаје идеализовања и пренаглашавања улоге њених вођа.

Кључне речи: Слободан Јовановић, Француска буржоаска револуција, Мирабо, Димурије, Дантон, Робеспјер

СОЦИЈАЛНИ КОНТЕКСТ И ПОЛИТИЧКЕ ПРИЛИКЕ ФРАНЦУСКЕ БУРЖОАСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

Социјални контекст у коме настаје револуција у једној земљи подразумева свеукупност друштвених односа. Они су верни одраз тренутних прилика и односа снага заснованих на сталешком, класном, националном, верском и другим разликама. Стицај друштвених односа се рефлектује на политичке прилике у земљи и производи критичну револуционарну масу. Њени вођи постављају националне и идеолошке оквири у којима треба рушити постојећи и успоставити нови политички поредак. Насупрот постепеним и унутарсистемским променама у друштву наступа период изненадног и радикалног раскида с постојећим поретком. Притом се друштвени напредак не заснива на међусобном такмичењу појединаца који чине друштво. Они се надмећу зарад постизања бољег положаја, у оквирима постојећег социјалног система, а да би произвели или бар учествовали у одређеним друштвеним променама (Терзић 2020, 82).

Француска буржоаска револуција представља важан датум у европској историји. Сматра се догађајем који је потресао читав свет, остављајући за собом дубоке трагове у политици, економији, култури, а понајвише у свести људи. У политиколошкој и правној доктрини нису забележени примери, већ спорења у погледу домета Француске буржоаске револуције. Они се крећу од потпуног подржавања, па све до истицања негативних последица, сматрајући је историјским промашајем. У вртлогу ових спорења проналазимо дела већег броја аутора, који се изворно баве размишљањима о Француској буржоаској револуцији. Од иностраних аутора важно место припада Едмунду Берку, док се у домаћој литератури можемо ослонити на теоријску мисао Слободана Јовановића. Приступ француском револуционарном питању показује у којој мери се њихова мисао кретала, од почетног одушевљења и нескривеног разумевања до наступа отвореног разочарања у крајње домете Француске буржоаске револуције. С извесном дозом интелектуалне опрезности, ови аутори су указивали на домете Француске револуције, али и на грешке револуционарних вођа.¹

Француска буржоаска револуција је догађај који се одвијао у више временских одредница, односно фаза. Она обухвата безмало десетогодишњи временски период, у коме се смењују стадијуми

---

1 Искорак у правцу појашњења доприноса Француске буржоаске револуције учинили су немачки идеалисти. Они сматрају да Француска револуција није само укинула феудални апсолутизам и заменила га економским и политичким системом средње класе, него је завршила оно што је започела немачка реформација, ослободила је појединца као господара властитог живота, који се ослања на самог себе (Маркузе 1954, 19).

отворене диктатуре, свргавање њених вођа и доласка нових лица који дају даљи печат револуционарним токовима. Чинећи значајан отклон од прошлости, традиционалном начину живота и друштвених односа су приписивали све слабости француског друштва. То је типично за револуционаре, који стварају ново друштво по својој мери. Њихова моћ је тренутна и недовољна да би могли своју вољу спровести до краја.²

У својој књизи *Размишљања о француској револуцији* Берк указује на њене главне недостатке. Французима је саветовао да се држе своје предреволуционарне традиције, сматрајући да у кризи револуције нису у стању сагледати прави карактер својих вођа, бар не у мери како су то Енглези у стању учинити (Берк 2001, 79).³

Основна слабост револуције се огледала у последицама које настају услед лошег вођења земље. Притом је неопходно паралелно указати на социјалне и политичке моменте у револуционарном периоду. Слободан Јовановић овде замера Берку на пренаглашавању политичког, а запостављању социјалног питања Француске буржоаске револуције.⁴ Апострофирајући значај политичког питања, Берк не даје, револуцијом успостављеној француској уставности, довољно признања (Јовановић 1935, 361-362).⁵

У критици Берковог виђења Француске буржоаске револуције, Слободан Јовановић се донекле непотребно расплињава, дајући предност апстрактним размишљањима у односу на конкретне податке. За разлику од Јовановића, Берк наводи конкретне подат-

2 Одређујући проблем конверзије моћи у политици, Богдан Стојановић пише о дефинисању моћи у политици: „Постоје бројна дефинисања моћи која на овом месту нећемо даље обрађивати. Битно је нагласити да су сва она релативно мањкава и да ниједна дефиниција не може истовремено бити довољно прецизна и свеобухватна, те ниједна од њих не може бити стопроцентно способна да објасни суштину моћи. Изгледа у ком год смеру развијали анализу, увек се изнова враћамо на прву реченицу овог поглавља која говори о томе да је моћ истовремено феномен који можемо искусити али га никада до краја не можемо спознати и разумети“ (Стојановић 2013, 225-226).

3 Стиче се утисак да је Берк своје ставове износио из угла Енглеца, који сматра да је идеја слободе и демократије првенствено нашла уточиште у његовој земљи. Потоњи развој догађаја је у највећој мери потврдио ставове које Берк износи у својој књизи. У том смислу Раунић констатује да се многе Беркове теоријске и политичке прогнозе показују тачним. На самом почетку замаха револуционарног радикализма у Француској, Берк је далекосежно предвидео њихов ток. Он наводи да ће се револуционарни захтеви за слободом неизбежно изродити у тиранију, на чијем челу ће доћи војни вођа (Vassarini 2013, 161).

4 „Дарин Макмахон (Darrin McMahon) примећује да се Берк тек с Француском револуцијом преобратио из умереног просветитеља у противпросветитеља, осуђујући најранију форму идеологије оног интелектуалног свештенства које ће се отад сматрати меродавним да суди стварности“ (Крстић 2015, 208).

5 У контексту кретања идеја слободе, у чијем средишту се налази достизање спољне и унутрашње слободе, Терзић примећује да Слободан Јовановић „Едмунда Берка одређује као критичара савремене демократије и политичког рационализма“ (Терзић 2020, 90).

ке, који говоре у прилог критици револуционарног управљања земљом. Овај аутор констатује да „рећи народу да му је ситуација олакшана трошењем његове државне имовине јесте сурово и дрско“ (Берк 2001, 281).⁶

Следећи Берка, у критичком осврту на социјални контекст и политичке прилике у Француској, Слободан Јовановић констатује да су покретачи револуције полазили од претпоставке да је наш ум у стању изнаћи једно савршено друштвено уређење с којим би одмах настало опште благостање (Јовановић [1934] 1991, 303). То практично значи да не треба доводити у питање часне намере учесника револуције, већ треба судити њиховим лошим резултатима. То се уклапа у оквире дијалектичког метода, у чијем средишту се налази теза да је погрешно и штетно апстраховање које није утемељено на чињеницама.⁷

Бављење Француском буржоаском револуцијом, с временске дистанце од преко једног века, несумњиво има предности у виђењу ширег контекста овог догађаја. Будући да је тога био свестан, Слободан Јовановић даје примат њеним практичним донетима. Јовановић накнадном памећу подвргава критици слабости испољене у оквирима социјалног контекста и политичких прилика у времену револуције. Међутим, каталог фактора, који имају карактер услова који су допринели и узрока који су произвели одређено стање у друштву, не може бити потпун без разматрања важних личности који њима управљају. С обзиром да је револуција ванредан догађај, као и да њеним током управљају људи, није је могуће разумети без упознавања са њеним вођима. Они су оставили лични печат у доношењу важних одлука. Руковођени својим интересима показују у којој мери је могућ другачији исход важних одлука, чији се правни и политички донети могу препознати у каснијим револуцијама.

---

6 Када смо већ код конкретних података, које Берк експлицитно наводи, занимљиво је указати на стање у финансијама града Париза. По његовим речима: „У јулу 1789. године (период кога ћемо се увек сећати) финансије града Париза биле су још у добром стању, примања су покривала расходе, и град је, у то време, имао милион (четрдесет хиљада фунти стерлинга) у банци. Трошкови које је град направио после Револуције износе до 2.500.000 ливри. Због тих трошкова и великог смањења добровољних доприноса, дошло је не до привремене, већ до потпуне несташнице новца“ (Берк 2001, 280).

7 Склоност преиспитивању практичних домета револуције Слободан Јовановић испољава и у својој критици социјалистичке револуције. У приступу марксистичкој мисли Слободан Јовановић указује на основне слабости материјалистичког приступа друштву. Анализирајући праксу и дијалектику Јовановићеве студије о Марксу, Милосављевић наглашава „да је Маркс својим појмом праксе превазишао стари материјализам и поставку о одражавању стварности“. Инсистирање на практичним донетима код Слободана Јовановића постаје предмет оштре критике социјалистичких аутора. У том смислу Чедомир Крушевац „процењује да је Јовановићу највише стало до тога да докаже да је пракса нематеријална, односно духовна“ (Милосављевић 2013, 26).

МОРАЛНЕ ДИЛЕМЕ ВОЂА ФРАНЦУСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

Революционарна дешавања у једној земљи из корена мењају њену друштвено-економску основу и политичку структуру. У питању је радикалан раскид с постојећим системом вредности, негованом у друштву које пропада, праћеног успостављањем новог поретка у чију постојаност нису сигурни, чак и они који у њему учествују. Зато морамо бити свесни да револуција представља нужно средство раскида с постојећим поретком, који није испунио очекивања већине грађана. Но, сасвим сигурно можемо рећи да нас искуство учи да револуција није гарант почетка нечег бољег и извеснијег. Тога је био свестан Слободан Јовановић, чак и пре него што су потоње револуције потпуно деформисале његово виђење демократског поретка.

Познато је да Слободан Јовановић није подржавао револуцију као начин промене државне власти. Революционарна дешавања сматрао је противзаконитим феноменом, који доводи у питање легалистички концепт функционисања државе. Међутим, био је свестан да револуција неретко представља историјску нужност и друштвену реалност. Она представља крајње средство (*ultima ratio*) у одбрани грађана од ауторитарног поретка, коме су потчињени. Иако Француска буржоаска револуција, у очима већине, представља грандиозан европски догађај, Слободан Јовановић овом догађају опрезно приступа, трудећи се да у својој анализи задржи научну објективност и људску (не)пристрасност. С обзиром да револуцију чине људи, било да су њени вођи или само учесници, важно је приказати њихове портрете. Вођи представљају оличење револуционарних дешавања и персонификацију жеља, могућности и оствареног исхода. Познавање тока Француске буржоаске револуције, као резултат великог интересовања за овај догађај, допринело је да Слободан Јовановић посвети књигу њеним вођима: Мирабоу, Димурију, Дантону и Робеспјеру.

а) Мирабо потиче из угледне породице племенитог порекла и завидног имовног стања. По природи радознао и необуздан, показивао је склоност за променом постојећег поретка. Његов дух је у основи револуционаран, без обзира на родитељска усмеравања у супротном правцу. Убрзо бива утамничен, што тешко пада природи његове личности. Своју нерационалност показивао је у лошем управљању финансијама. Своје беседничке склоности приказивао је на сваком месту, што се показало корисним у бракоразводној парници. Захваљујући затворским данима, које проводи читајући и пишући, Мирабо постаје позната личност у Француској. У време Револуције улази интелектуално поткован, тако да није било никога који је знао више ствари од њега (Јовановић 1932, 49).

Будући да је био без новца, Мирабо почиње да пише у корист оних који плаћају. Иако се не може рећи да је био поткупљив, у таквим околностима почиње процес Мирабоовог моралног кварења, чиме његов углед бледи. Ипак, прихвата да пише по вољи других о периферним питањима, али остаје морално недодирљив у важним стварима (Јовановић 1932, 52).

Можемо констатовати да је Мирабо успео да очува своју моралну чистоту у главним стварима, а да је подлегао њеном кварењу у погледу, за револуцију, мање важних питања. Његове карактерне црте пружале су отпор да се у датим околностима приклони полуинтелектуалном свету који, градећи своје место у условима успостављања нове власти, одриче повезаност за пораженима.⁸ Такав је, заправо, био Мирабо!

б) Димурије припада вођима Француске буржоаске револуције. Његова личност и деловање садрже низ специфичности, по којима се разликује од других. Своју каријеру започиње у државној служби, где доживљава успоне и падове. Иако је био утамничен у Бастиљи, успева да изађе и потом заузме место у дипломатској мисији. Предсказивао је револуцију у својој земљи, којој се убрзо прикључује. Прихвата њене идеје, узимајући активно учешће у догађајима 1792. године. Будући да није био дволичан, у мери која се њему приписивала, Димурије, као министар спољних послова, активно спроводи револуционарне идеје. Иако га је одликовала политичка гибкост, Димурије убрзо долази у сукоб са жирондинцима. Красио га је објективан приступ у постављењу административног апарата. Није водио рачуна о идеолошкој и страначкој припадности људи. Руководио се њиховим способностима и спремношћу да пруже одговоре у датој ситуацији. То постаје кобно и сматра се главним узроком свих његових недаћа. И поред тога што је сматран лукавим човеком, бистрог ума и бритког језика, Димурије је био надигран. Његов политички пад и останак без функције дочекан је с одушевљењем у француској јавности (Јовановић 1932, 156-162).

Димурије није био склон прихватању туђих савета. Себе је сматрао супериорнијим од својих савременика. Његов непокоран дух и природно уграђена свест да је изнад осталих одвећ се показала кобном. Одбијао је да прихвати чињеницу да се војничком логиком не може управљати политичким дешавањима. Није желео да промени своје мишљење, верујући у исправност сопственог погледа на револуцију. Узалуд га је Дантон покушавао уразумити и

---

⁸ Будући да се сматра једним од заслужних за доношење *Декларације о правима човека и грађанина* из 1789. године, Мирабо наводи да је овај документ „писан за сва времена и све народе, за све географске ширине земаљске кугле“ (Поповић 2002, 309).

приземљити у револуционарним условима. Димурије остаје глув и слеп на актуелна дешавања у његовој земљи. Дантон је тога био свестан, али Димурије није!

в) Дантон припада запаженијим личностима Француске буржоаске револуције. Природно даровит за јавно држање говора, успевао је да окупи и убеди народне масе у исправност свог погледа на друштво. Јавни ангажман почиње на улици, односно у кварту у коме је живео. Успео је да прве политичке кораке учини сигурнијим, обезбедивши подршку на локалном нивоу. Квартовски приступ у политици помогао му је да повеже народну вољу с изабраним лицима. Његов трихотомни приступ политици обухвата три нивоа власти: државну, општинску и кварталну. У Дантоновој визири квартал представља основну политичку ћелију, из које настаје и развија се државни организам. Притом, кварталну власт претпоставља државној и општинској, по принципу структурне хијерархије. Зато је погрешно схватање власти, по коме се њена троеобност поистовећује с равноправношћу. Напротив, Дантон сматра да кварталска власт управља и подређује остале нивое власти у држави.

Несклон поштовању ауторитета, макар они били у лику актуелног краља, Дантон започиње серију вербалних напада. Оштрог и бритког језика, успева да укаже на мањкавости краљевске власти. Организује петиције и покушава да потпуно изопшти краља из политичког живота Француске. Међутим, изражене спољашње манифестације Дантоновог политичког живота изазивају озбиљно подорење. Сумња се у његову искреност и моралност. Све чешће се говори о томе да Дантон припада реду плаћених букача, који тајно сарађују с онима које су јавно и беспштедно нападали. Колико у томе има истине, лажи, (не)намерних претеривања или непознавања његове личности не може се поуздано утврдити из данашње перспективе. Чињеница да није оставио писаних трагова о револуционарним дешавањима приморава нас да закључке темељимо на посредним изворима. У том случају није могуће сачувати се од сугестивних ставова самих аутора, који се неретко налазе у великом временском раскорак у односу на догађаје о којима писано сведоче.⁹

9 Расправљајући о дOMETИМА теоријске мисли Арнта, Фридрих Шел учачава и износи његов специфичан приступ Француској револуцији. Будући да је Арнт исказивао антипатије према француском народу, овај аутор износи критичко мишљење у погледу француског просветитељства, које, по његовом мишљењу, припада прошлости. Сматра да просветитељство, заправо, припада француском националном бићу, па њему нема места у Немачкој. Дантона и друге револуционаре сматра дивљим вођама, који су произвели негативне последице у потоњој европској историји. Упозоравајућим тоном износи став да Немци не треба да опонашају Французе, јер „таква махнитост није немачка особина“ (Молнар 2005, 30).

Без имало претеривања можемо констатовати Дантонову природну виспреност и осећај за тренутак у коме треба фаворизовати одређене људе, као што је био случај с Димуријеом. Такође, не треба заборавити да је Дантон био правник и адвокат. То му је омогућило другачији приступ у односу на друге учеснике револуционарних дешавања. Будући да је поседовао интелектуалну ширину и смисао да одговори датом тренутку, Дантон убрзо постаје важна личност. Двор је препознао његове интелектуалне капацитете и склоност ка стицању материјалних добара, што скупа утиче на Дантонову сарадњу с противницима револуције. У прилог томе говоре подаци о његовом материјалном стању, које се рапидно увећава у кратком временском року.¹⁰

Политичка умешност довела је Дантона на функцију министра правде, у периоду када се дешавало брутално обрачунавање с противницима. У историографији остаје упамћен септембарски покољ, који се одиграо у време Дантоновог министровања, када је без суда убијено више стотина притвореника.¹¹ И после тога, Дантонова политичка каријера се наставља узлазном путањом. Иако се најпре бавио унутрашњим проблемима, Дантон добија запажену улогу и у домену вођења спољне политике земље. Користећи Димуријеове војничке склоности, активно учествује и у ратним дешавањима и одбрани земље.

У жеку борбе са жирондинцима, Дантон установљава судске и извршне органе. Његовом заслугом се оснива кривични суд с мандатом да суди противницима револуције. Реч је о врсти преког суда, чије одлуке нису биле искључиво засноване на праву, већ на потребама тренутка. Потреба за јаком централном влашћу испуњава се оснивањем посебног Одбора јавног спасења. Овај одбор је радио тајно и убрзо је успео да сконцентрише сву власт у рукама својих чланова. То је неоспорно била Дантонова заслуга.

Дантоново претерано бављење спољном политиком узело је данак на пољу решавања унутрашњих односа у земљи. На томе му замерају јакобинци, који сматрају да на овај начин Дантон губи конце у рукама. Епилог је његово избацивање из одбора, при чему није пружао „очекивани“ отпор. Чини се да је Дантон био свестан

---

10 Дантонову прикривену сарадњу с двором треба тумачити у ширем „револуционарном“ контексту. Иако су револуционари били неповерљиви према краљу, ипак су сматрали да им је неопходан. Отуда су одржали монархију, јер су зазирали од масе, бојећи се да се она не дочепа власти. То је главни разлог њиховог односа према бирачком праву. Неповерење према краљу проистиче из чињенице да је, још пре усвајања устава, побегао у Варен и отуда силом враћен у Париз. У светлу ових догађаја, можемо констатовати да Дантонови поступци показују да је он тога био свестан (Милојевић 1991, 375).

11 Нешто прецизнији подаци, у чију поузданост не можемо бити потпуно сигурни, говоре да број убијених оптира у распону од 1.300 до 1.500 људи.

постепеног слабљења свог политичког утицаја у земљи. Његова политичка моћ је била на заласку, као и његова политичка енергија. Мишљења смо да Дантон није осећао потребу да пружи озбиљнији отпор противницима. Блиска истини јесте и чињеница да се осећао уморним и неспремним да настави политичку борбу.

Дантоново постепено повлачење из политичких збивања довело је у питање и сам његов биолошки опстанак. Иако је био свестан свих опасности, које прете да угрозе његов живот, Дантон себе приказује у другом светлу. Проводи дане у дружењу с обичним људима, ласцивно се понаша и шеретски коментарише актуелно стање у друштву. Међутим, његови непријатељи активно делују управо унутар система и организације државне власти, коју је сам Дантон установио. У политичкој доктрини се поставља питање шта је овоме узрок? Како је могуће да Дантон показује изванредне способности у вођењу унутрашње и спољне политике, оснивању државних органа, а да истовремено испољава слабости у тренуцима када је овај систем предмеђен? Коначно, да ли је могуће имати велике способности, а истовремено показивати мале слабости у ситуацијама које захтевају изналажење конкретних решења? Одговор се састоји у чињеници да је Дантон био способан да изгради целовит систем, али недовољно виспрен да њиме управља. Дантон се одлично сналазио у кризним ситуацијама, када је долазила до изражаја његова моћ говора, способност убеђивања и харизма народног вође. Међутим, у систематском вођењу државних послова и вршењу управне делатности долазе до изражаја његове слабости и одсуство ажурности (Taine 1989, 86-87).

Дантону пристаје улога значајне личности, али не пристаје или, боље речено, ствара проблеме улога малог, свакодневног човека. Дантонов политички такмац и заклето непријатељ Робеспјер био је свестан његових капацитета да преобрати народне масе. Зато је инсистирао на брзом суђењу и извршењу смртне казне, чиме би се предупредила могућност исходовања другачијег следа догађаја. Тако је Дантон осуђен на смрт без ваљаних писаних доказа. Пркосан, какав је био, пред губилиштем је послао јасну поруку народу да ће живети и после смрти. По мишљењу једних, оспораван да је поткупљив и склон кварењу, према ставовима других честит и смео, Дантон је заиста наставио да живи и после смрти!

г) Робеспјер се сматра важним актером Француске буржоаске револуције. Његово понашање и доношење одлука, као и начин вођења политике, имају у себи нечег супстанцијалног. По томе се дефинитивно разликује од осталих вођа. Професија адвоката омогућавала му је одређени углед у друштву. Важио је за интелектуалца који наступа с патриотских позиција. Прикључио се револуцији

убеђен да ће моћи да промени постојећи поредак и своју земљу учини бољом. Његова беспрекорност у приватном животу показала се важном и у сфери друштвених дешавања. Студиозно је приступао припреми јавних наступа, пажљиво пишући своје говоре. Циљано није препуштао случају било који сегмент свог јавног ангажмана.

Поистовећујући морална и политичка начела, Робеспјер наступа у својству човека који ради у корист општег добра. Лепог и уредног спољашњег изгледа, остављао је утисак човека који с лакоћом и без непотребног губљења времена поставља ствари на своје место. Криво га је систематичан и целовит приступ. Био је отпоран на спољашње изазове и унутрашње недоумице, којима су други вођи револуције били склонији. Робеспјер је остао упамћен као предводник јакобинске диктатуре, која је у другој фази револуције имала коначну реч. Темељно је реформисао друштво, протерао непријатеље из земље, сачинио револуционарни календар и др. Његовим заслугама треба приписати и постепено увођење реда, који је омогућавао успостављање реформисаног друштвеног поретка. Робеспјеров непоткупљиви карактер утицао је да моралне врлине стави на највише место. Отуда проистиче Хегелова тврдња да Робеспјер својим деловањем овако уопштени принцип сматра озбиљним. Његова субјективна врлина уводи принцип владавине утемељен на моралном осећању. Нажалост, овакав начин управљања државом произвео је стравичну диктатуру (Хегел 2006, 509).

Робеспјерова славољубивост долази до изражаја већ у првим данима његове власти. Поучен искуствима својих претходника, он тежи сталном кретању у непрекидном току револуције. Неуморно усавршава своје наступе водећи рачуна да буде једнако допадљив члановима скупштине и народу изван њених зидина. Штампана, као једини медиј у револуционарно време, била је наклоњена Робеспјеру. Његова репутација поштеног човека помогла му је да побере симпатије међу обичним светом. У томе му циљано помаже Мара, најреволуционарнији новинар, чији текстови имају политичку тежину (Јовановић 1932, 325-327).

Важан сегмент Робеспјерове револуционарне делатности припада његовој тежњи за духовним реформисањем становништва. Робеспјерови ставови су јеретички интонирани и садржајно преуређени, чиме се одступа од традиционалних религијских погледа на свет.¹² Апострофирајући важност установљења Врхунског бића

---

12 Против одступајућег погледа на улогу вере и Бога, у времену Француске буржоаске револуције, изјашњавају се бројни аутори. У прилогу критички се посебно истиче: „Хришћанска Европа мора да се отараси те интелектуалне подршке богоборачком, изопаченом, сатанском чину, какав је била Револуција, и остави иза себе свако оспоравање онога што се мора поштовати – властитог порекла. Код Местра је ово

Робеспјер, на Конвенту 1794. године, доноси Декрет којим се то потврђује. Међутим, теоријску основу постојања Врхунског бића поставља Жан Жак Русо у свом делу *Друштвени уговор*. У књизи се на „волшебан“ начин приказује суштина једног погледа на свет. У њему има места за државу, у којој се појединачна мњења, друштвеним уговором као правно верификујућим актом, потчињавају општој вољи.¹³

Робеспјерови славни дани полако почињу да бледе. Убрзо наступа период оспоравања његових идеја. Најпре праћени дугим аплаузима, Робеспјерови говори постају терен на коме се траже разлози лошег стања у друштву. Не успева да убеди присутне у оправданост својих критичких ставова. Иако се Конвент првобитно сложио с Робеспјером, излагање његових опонената било је делотворније. Робеспјерови противници су отворено скандирали њему као тиранину, што убрзо доводи до хапшења и егзекуције. Добар и зао, спреман да плати цену својих уверења, Робеспјер представља модел просечног француског револуционара.

ПРИЛОГ КРИТИЦИ ЈОВАНОВИЋЕВОГ ВИЂЕЊА ФРАНЦУСКЕ БУРЖОАСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

Историографија прати настанак и развој државе на бази досупних чињеница, заснованих на материјалним доказима и писаним казивањима њених савременика. Искусствено говорећи, морал, политику и право можемо означити светим тројством праведне државе. Будући да се, против своје воље, и сам нашао у вртлогу историјског невремена и превирања, Слободан Јовановић своје теоријске ставове уподобљава искуственим запажањима. О Француској буржоаској револуцији приповеда с прописне историјске и политичке дистанце. Њене вође представља у различитим револуционарним моментима, чији су покретачи, учесници, али и жртве.

уверење наглашено и чак профетски интонирано, али га начелно деле сви рани конзервативци. Према њиховом разумевању, револуционари су, одбацујући прошлост, обешчастили будућност. Прецењујући разум и пренебрегавајући историјску стварност, урушили су друштвени поредак у крвавом покушају преобликовања заједнице према измишљеним формулама. Инфантилно умишљајући да утемељују институције, подрили су их и разорили беспопштедном критиком. Покушавајући да изнова изграде друштво, за рачун новорођених измишљотина које су се издавале за вечне истине, разградили су његову супстанцу, одбацили његов компас и неправедно оклеветали сва она мњења, правила живота и институције – монархију, цркву, аристократију пре свих – којима су древност извора и вековни опстанак довољна гаранција врлине“ (Крстић 2015, 218).

13 У прилог тези о уговорном карактеру државе Русо посебно наводи: „Сваки од нас уноси у заједницу своју личност и целу своју снагу под врховном управом опште воље; и још свакога члана сматрамо као нераздвајан део целине“ (Русо 1993, 36).

Иако су тежили опредмећењу просветитељских вредности, француски револуционари нису успели да их остваре. Њихова национална опијеност спутавала их је у томе.¹⁴

Слободан Јовановић најпре пориче право народа да револуционарним путем мења државну власт. Међутим, у каснијим радовима проналази оправдање за револуцију уколико је она у функцији стварања праведнијег друштва. Овде Јовановићу можемо приписати одређени степен недоследности. Ако га упоредимо с Едмундом Берком, можемо констатовати да је Слободан Јовановић неупоредиво мање критичан према вођима револуције.¹⁵ По њему је Берково схватање револуције, као једног наступа болесног идеализма, само делимично тачно. Ипак, Беркова заслуга остаје чињеница да је у времену процвата политичког рационализма увиђао да разум није све (Јовановић 1935, 395).

У опису револуционарних дешавања, које нам даје Слободан Јовановић у својим делима, изостаје дубинско навођење негативних последица које је револуција произвела у Француској. Уосталом, долазак Наполеона Бонапарте на власт, његово успостављање ауторитаризма, добрим делом су последица Француске буржоаске револуције. Слободан Јовановић у својим радовима провлачи тезу да држава није прост збир појединаца, који ступају у међуодносе. Држава представља творевину с изграђеним механизмима, који омогућавају њено трајање. Његово инсистирање на постојању духовног јединства код грађана повлачи различита тумачења. Ако је тако, онда бисмо идеологију могли уврстити у најјаче средство духовног утицаја на људе. С обзиром да свака идеологија има одређено временско трајање, свој успон и пад, да ли онда инсистирање на духовној повезаности грађана може бити штетно?¹⁶

14 У расправи о спољној слободи у личности и делима Слободановог оца Владимира Јовановића, Терзић констатује да је универзална слобода, код старијег Јовановића, примарна вредност. Национална слобода је само један део, односно сегмент овог процеса. Владимир Јовановић је своје мишљење формирао у околностима остварења слободарских тежњи европских народа (Терзић 2013, 65).

15 „За Револуцију и све пропратне недаће које собом носи криви су, према Берковој сликовитој карактеризацији, „надримудраци“, „фанатични поборници самовољне власти појединца“, плитки резонери „мрзовољне, уображене, кратковиде помодарске филозофије“, „брзоплети и незнатљиви“ саветодавци који су омогућили „неоспоравано и неоспориво“, „безобзирно и арогантно“ испољавање власти, безбедна претходница „тријумфалне поворке“ расипног и дивљег траћења јавног добра и сурова афирмација „издаје, пљачке, силовања, убиства, прозволне, паљевина“, „екстравагантни и претенциозни“ спекуланти који су подучили француске вође „да презиру своје претке и своје савременике, па чак и саме себе све до тренутка када су заиста постали достојни презира“, лажни светионици због којих је Француска „купила беду злочином“ и проституисала своју врлину одрекавши се и свог интереса. Учинак овог филозофског уплива у политику је друштвена апокалипса, закључује Берк: осрамоћење и распад свих институција“ (Крстић 2015, 209).

16 У контексту разматрања о дOMETИМА револуционарних дешавања Цветићанин истиче: „Нови контекст који почиње да одређује политичко поље биће видљив у многим

У потоњим радовима, Јовановић даје слику комунистичких револуционара и њихову склоност ка терору и бруталном наметању воље другима. Објављује запажену студију о Марксу у четири основна дела, којима су обухваћене основне црте комунистичке идеологије. У њима одаје признање успеху овог идеолошког правца у свету. Притом, његову снагу препознаје у беспоштедној критици капитализма у контексту актуелних политичких дешавања.¹⁷ С обзиром да му левичарске идеје нису блиске, Слободан Јовановић подвргава најоштријој критици револуционарна дешавања, које покрећу марксистички оријентисани револуционари.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Vaccarini, Elvio, Енес Куленовић, Курсар Тончи, Невен Петровић. 2013. *Модерна политичка теорија*. Загреб: Библиотека Политичка мисао.
- Берк, Едмунд. 2001. *Размишљања о револуцији у Француској*. Београд: Филип Вишњић.
- Јовановић, Слободан. 1932. *Вођи Француске револуције*. Београд: Издавачко и књижарско предузеће Геце Кона.
- Јовановић, Слободан. 1935. *Из историје политичких доктрина (књига прва)*. Београд: Издавачко и књижарско предузеће Геце Кона.
- Јовановић, Слободан. [1934] 1991. *Једна критика Француске револуције*. Београд: БИГЗ СД XII.
- Крстић, Предраг. 2015. „Рана конзервативна критика просветитељства“, *Годишњак Факултета политичких наука*, 9 (13): 205-224.
- Маркузе, Херберт. 1954. *Ум и револуција*. Њујорк: The Humanities Press.
- Милојевић, Момир. 1991. „Француска револуција и људска права“,

---

знаковима времена који ће несумњиво показивати да је стари контекст који је поставила Француска револуција превазиђен, а са њиме и многи од његових појмова, разликовања и теоријских дискурса“ (Цветићанин 2008, 104).

17 „Оштрији став према Слободану Јовановићу марксистички аутори заузимају очни рата и за време рата. После рата, када долази до потпуног стапања марксистичке филозофије са идеологијом и практичном партијском политиком, уследио је покушај брисања сећања на Слободана Јовановића -лажног научника и народног непријатеља“. Нечасну улогу у томе је имао Душан Недељковић, који постаје једини професор (марксистичке) филозофије на Универзитету у Београду, декан Филозофског факултета, проректор Универзитета, члан Суда части Универзитета у Београду и председник Државне (југословенске) комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Југославији, која је Слободана Јовановића прогласила за ратног злочинца (Милосављевић 2013, 24).

- Анали Правног факултета у Београду*, 39 (4): 369-390.
- Милосављевић, Борис. 2013. „Марксистичка критика студије Слободана Јовановића о Марксу: пракса и дијалектика“, *Theoria*, 56 (3): 15-40, DOI: 10.2298/THEO1303015M
- Молнар, Александар. 2005. „Француска револуција у раним делима Ернста Морица Арнта“, *Анали Правног факултета у Београду*, 53 (1): 28-45.
- Поповић, Михаило. 2002. „Улога људске грешке у историји“, *Социолошки преглед*, 36 (3-4): 299-322.
- Русо, Жан Жак. 1993. *Друштвени уговор*. Београд: Филип Вишњић.
- Стојановић, Богдан. 2013. „Проблем конверзије моћи у политици: од ресурсног до релационог карактера“, *Национални интерес*, 16 (1): 221-245.
- Taine, Hippolyte. 1989. „Три велика: Марат, Дантон, Робеспјер“, *Политичка мисао*, 26 (3): 79-97.
- Терзић, Предраг. 2013. „Схватање спољне слободе у делу Владимира Јовановића“, *Српска политичка мисао*, 40 (2): 61-73.
- Терзић, Предраг. 2020. „Идеја слободе у правно-политичким делима Слободана Јовановића“, *Српска политичка мисао*, 68 (2): 79-98, DOI: <https://doi.org/10.22182/spm.6822020.3>
- Хегел, Г.В.Ф. 2006. *Филозофија историје*. Београд: Федон.
- Цветићанин, Невен. 2008. „Превазилажење контекста француске револуције у постмодерном добу – потирање поделе политичкога поља на левицу и десницу“, *Социолошки преглед*, 42 (1): 101-119.

Predrag Terzić

Institute for Political Studies, Belgrade

Ivan Joksić

Faculty of Law for Commerce and Judiciary,

University Business Academy Novi Sad

FRENCH BOURGEOIS REVOLUTION AS SEEN BY SLOBODAN JOVANOVIĆ

Resume

The subject of this paper is The Bourgeois Revolution in France from the scientific standpoint of Slobodan Jovanović. The historical context in which it took place, the personalities who governed it and the political achievements of the revolution aroused the scientific curiosity of many authors. In the Serbian climate, Slobodan Jovanović played an important role in the depiction of the French bourgeois revolution. His scientific thought and intellectual achievements can be recognized in a number of books concerning legal and political theory. An important title in the scientific opus of this author goes to the leaders of the French Revolution. They are presented in a way which is neither myth nor reality, with a noticeable dose of subjectivity that permeates this work. The aim of the paper is reflected in the original presentation and analysis of Slobodan Jovanović's views and opinions on the French bourgeois revolution. The article will also include Jovanović's broader theoretical thought, expressed in his extensive scientific opus. A broader methodological framework, which consists of several methods: analytical, synthetic, inductive, deductive, and historical, will be used. An integrated approach will harmonize the results obtained by using individual methods. The scientific approach to the political thought of Slobodan Jovanović in the context of his work on The Bourgeois Revolution in France represent the results of this article. An important segment belongs to the author's critical review of attempts to idealize and overemphasize the role of its leaders.

Keywords: Slobodan Jovanović, French Bourgeois Revolution, Honoré Gabriel Riqueti, comte de Mirabeau, Charles François Dumouriez, Georges Danton, Maximilien Robespierre

---

* Овај рад је примљен 21. априла 2021. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. маја 2021. године.